

Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji w systemie ochrony praw osób pozbawionych wolności

Problematyka ochrony praw osób pozbawionych wolności leży w kręgu zainteresowania Rzecznika Praw Obywatelskich od początku jego działalności. Skargi skazanych i tymczasowo aresztowanych stanowią znaczną część wszystkich skarg wpływających do Biura Rzecznika. Od 2008 r. działalność Rzecznika na rzecz osób pozbawionych wolności została wzbogacona o nową formułę. Wówczas powierzono mu wykonywanie zadań Krajowego Mechanizmu Prewencji.

Tytułem wprowadzenia można powiedzieć, że zadaniem Krajowego Mechanizmu Prewencji (dalej KMP) jest przeprowadzanie wizytacji w różnego rodzaju miejscach zatrzymań, czyli miejscach, w których osoby przebywają wbrew własnej woli, na podstawie orzeczenia odpowiedniego organu. Wizytacje nie są wiązane ze skargami indywidualnymi na działalność danej jednostki, lecz mają na celu kompleksową ocenę funkcjonowania tej jednostki pod kątem ochrony osób zatrzymanych przed niehumanitarnym i poniżającym traktowaniem.

I. Geneza i organizacja KMP

Podstawą funkcjonowania KMP jest protokół fakultatywny do Konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (dalej OPCAT). Protokół ten został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 2002 r. Celem OPCAT było „ustanowienie systemu regularnych wizyt w celu zapobiegania torturom oraz innemu okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu przeprowadzanych przez niezależne międzynarodowe i krajowe organy w miejscach, gdzie przebywają osoby pozbawione wolności” (art. 1 OPCAT). W art. 3 OPCAT Państwa-Strony zobowiązały się do tego, by w celu zapobiegania torturom i innemu

¹ Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Oddział we Wrocławiu, członek zespołu wizytującego Krajowego Mechanizmu Prewencji.

okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu utworzyć, wyznaczyć bądź utrzymać już istniejący jeden lub kilka krajowych organów wizytujących (zwanych „krajowym mechanizmem prewencji”).

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 2 września 2005 r. ratyfikował OPCAT na podstawie Ustawy z dnia 8 lipca 2005 r. o ratyfikacji protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 2002 r.² Wszedł on w życie w Rzeczypospolitej Polskiej dnia 22 czerwca 2006 r. Pismem z dnia 18 stycznia 2008 r. podsekretarz stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości, na podstawie uchwały Rady Ministrów Nr 144/2005 z dnia 25 maja 2005 r., powierzył oficjalnie pełnienie funkcji KMP Rzecznikowi Praw Obywatelskich.

Powierzenie zadań KMP właśnie Rzecznikowi Praw Obywatelskich gwarantuje właściwą implementację przepisów OPCAT, gdyż Rzecznik jest w swojej działalności niezawisły oraz niezależny od innych organów państwowych i odpowiada jedynie przed sejmem na zasadach określonych w ustawie (art. 210 Konstytucji RP).

Początkowo zadania KMP pełnili pracownicy różnych Zespołów w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich. Od dnia 14 października 2010 r., w wyniku reorganizacji przeprowadzonej w Biurze, wyodrębniony został specjalny Zespół „Krajowy Mechanizm Prewencji”. Obecnie Zespół zatrudnia 13 pracowników merytorycznych. Ze względu na dużą liczbę i różnorodność miejsc zatrzymań w przeprowadzaniu wizytacji wspierany jest przez pracowników Biura Pełnomocników Terenowych RPO w Gdańsku, Katowicach i we Wrocławiu. Rzecznik Praw Obywatelskich prof. Irena Lipowicz wielokrotnie podkreślała, że obecny stan osobowy Zespołu uniemożliwia pełne realizowanie nałożonych na KMP obowiązków prewencyjnych. W świetle standardów ONZ dotyczących częstotliwości wizytacji liczebność Zespołu powinna być trzykrotnie większa³.

II. Zadania KMP

Zgodnie z art. 19 OPCAT krajowym mechanizmom prewencji przyznaje się uprawnienia do:

- 1) regularnego sprawdzania sposobu traktowania osób pozbawionych wolności w miejscach zatrzymań, w celu wzmocnienia, jeśli to niezbędne, ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, nieludzkim lub poniżającym traktowaniem albo karaniem;

² Dz. U. Nr 150, poz. 1253.

³ *Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2013*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2014, nr 4, s. 6.

- 2) przedstawiania rekomendacji właściwym władzom w celu poprawy traktowania oraz warunków osób pozbawionych wolności i zapobiegania torturom oraz innemu okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, mając na uwadze odpowiednie normy Organizacji Narodów Zjednoczonych;
- 3) przedstawiania propozycji i uwag odnośnie do obowiązujących oraz projektowanych przepisów prawnych.

Sposób realizacji tych uprawnień zostanie omówiony w dalszej części wystąpienia.

Zgodnie z art. 19 OPCAT jurysdykcja KMP obejmuje „miejsca zatrzymań”. W rozumieniu art. 4 ust. 2 OPCAT pod pojęciem „miejsca zatrzymań” rozumie się jakiegokolwiek miejsce pozostające pod jurysdykcją i kontrolą państwa, gdzie przebywają lub mogą przebywać osoby pozbawione wolności, na podstawie polecenia organu władzy publicznej bądź za jego namową, zgodą lub przyzwoleniem. Przez „pozbawienie wolności” rozumie się z kolei zatrzymanie lub uwięzienie bądź umieszczenie osoby w publicznym lub prywatnym miejscu odosobnienia, którego osobie tej nie wolno z własnej woli opuszczać, na mocy polecenia jakiegokolwiek władzy sądowej, administracyjnej lub innej (art. 4 ust. 2 OPCAT).

Przytoczone definicje określają bardzo szeroko krąg miejsc poddanych jurysdykcji KMP. KMP przeprowadza wizytacje nie tylko w „klasycznych” miejscach pozbawienia wolności, takich jak zakłady karne czy areszty śledcze, lecz również w zakładach poprawczych, schroniskach dla nieletnich, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, pomieszczeniach dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia jednostek organizacyjnych Policji, policyjnych izbach dziecka, izbach wytrzeźwień, domach pomocy społecznej, szpitalach psychiatrycznych, ośrodkach strzeżonych dla cudzoziemców, pomieszczeniach do wykonywania aresztu w celu wydalenia oraz wojskowych aresztach dyscyplinarnych. W sumie wizytacjom KMP podlega ok. 1800 jednostek na terenie Rzeczypospolitej Polskiej.

Dla zobrazowania przekroju działalności KMP w 2013 r. warto wskazać, że w roku tym przeprowadzono wizytacje m.in. w 14 zakładach karnych⁴, 11 aresztach śledczych⁵, 4 oddziałach zewnętrznych jednostek penitencjarnych⁶, 15 młodzieżowych ośrodkach

⁴ Żytkowice 07–09.01.2013, Dębica 13–14.03.2013, Braniewo 20–22.03.2013, Wrocław Nr 1 24–26.04.2013, Gdańsk-Przeróbka 12–14.06.2013, Nysa 02–03.07.2013, Iława 23–24.07.2013, Goleniów 06–07.08.2013, Jastrzębie Zdrój 28–30.08.2013, Kłodzko 18–20.09.2013, Krzywianiec 24–25.09.2013, Medyka 03–04.10.2013, Biała Podlaska 16–17.10.2013, Grudziądz Nr 2 13–14.11.2013.

⁵ Bydgoszcz 30.01–01.02.2013, Świdnica 19–20.02.2013, Częstochowa 05–06.03.2013, Elbląg 18–20.03.2013, Chojnice 15–16.05.2013, Białystok 23–24.05.2013, Luban 06–07.06.2013, Szamotuły 01–02.08.2013, Lubsko 05–06.09.2013, Szczytno 11–12.09.2013, Bytom 05–06.11.2013.

⁶ Pionki (Oddział Zewnętrzny ZK Żytkowice) 08.01.2013, Czersk (Oddział Zewnętrzny AŚ Chojnice) 13–14.05.2013, Grodzisk Mazowiecki (Oddział Zewnętrzny AŚ Warszawa-Służewiec) 22.05.2013, Przywary (Oddział Zewnętrzny ZK Nr 1 w Strzelcach Opolskich) 04–05.07.2013

wychowawczych⁷, 12 szpitalach psychiatrycznych⁸. W sumie wizytacje objęły 125 placówek.

Zgodnie z OPCAT działalność KMP ma na celu głównie eliminację tortur i innych przejawów nieludzkiego lub poniżającego traktowania lub karania. Nie ogranicza się jednak do tych drastycznych przejawów naruszania praw osób pozbawionych wolności. Rekomendacje KMP mogą bowiem dotyczyć szeroko rozumianej „poprawy traktowania i warunków” tych osób (art. 19 ust. 2 OPCAT). Zasadne jest więc stwierdzenie, że przedmiotem zainteresowania KMP jest szeroko pojmowane traktowanie osób pozbawionych wolności. Chodzi przy tym o traktowanie wyłącznie przez personel miejsc zatrzymań oraz przez inne osoby pełniące funkcje publiczne. Macierzysta dla OPCAT Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r. (Dz. U. z 1989 r. Nr 63, poz. 678), dotyczy bowiem jedynie zachowań podejmowanych przez funkcjonariuszy publicznych lub inne osoby występujące w charakterze urzędowym lub z ich polecenia albo za wyraźną lub milczącą zgodą (art. 1 ust. 1). Złe traktowanie przez współwięźniów nie podlega zatem kognicji KMP, chyba że implikuje ono niewłaściwą reakcję Służby Więziennej albo brak takiej reakcji.

Dalsza część rozważań, z uwagi na charakter działalności Wrocławskiego Towarzystwa Opieki nad Więźniami, będzie dotyczyć wyłącznie wizytacji w zakładach karnych i aresztach śledczych.

III. Metodologia wizytacji

Wizytacje odbywają się na podstawie rocznego harmonogramu, przygotowywanego jesienią roku poprzedzającego. Obejmuje on różnorodne miejsca w całym kraju, głównie takie, w których nie przeprowadzano jeszcze wizytacji KMP (choć zdarzają się także rekontrole w celu sprawdzenia stanu realizacji wydanych uprzednio zaleceń). Harmonogram nie jest podawany do publicznej wiadomości, gdyż wizytacje KMP mają charakter niezapowiedziany.

W skład zespołu przeprowadzającego wizytacje wchodzi kilka osób, z czego jedna pełni funkcję koordynatora grupy i jednocześnie osoby przygotowującej raport

⁷ Podgłębokie 16.01.2013, Samostrzel 28–29.01.2013, Pogroszyn 26.02.2013, Goniądz 25–26.03.2013, Lidzbark Warmiński 17–18.04.2013, Wrocław 23.04.2013, Rudy 09–10.05.2013, Warszawa (Nr 3) – *ad hoc* 18.07.2013, Polanów 22–23.08.2013, Nysa 16–17.09.2013, Babimost 26–27.09.2013, Borowie 05.11.2013, Wola Rowska 06.11.2013, Jaworek 02.12.2013, Józefów k/Otwocka 03.12.2013.

⁸ Lublin 15.01.2013, Gniezno 11–12.02.2013, Radom 28.02–01.03.2013, Lubliniec 07–08.03.2013, Dębica 12–13.03.2013, Branice 11–12.04.2013, Radechnica 28.05.2013, Toszek 26–27.08.2013, Międzyrzecz 02–03.09.2013, Cibórz 04.09.2013, Węgorzewo 09.10.2013.

powizytacyjny. Zgodnie z wymogami OPCAT skład zespołu wizytującego ma charakter interdyscyplinarny. Tworzą go prawnicy, pedagodzy resocjalizacyjni, kryminolodzy. Dodatkowo, w zależności od rodzaju wizytowanej jednostki, prace zespołu wzbogacają eksperci z zakresu psychologii, geriatry, psychiatrii czy medycyny. Tak dzieje się na przykład podczas wizytacji w oddziałach terapeutycznych zakładów karnych albo w jednostkach, przy których działają szpitale.

Stwierdzenie, że Krajowy Mechanizm Prewencji jest organem wyposażonym w bardzo szerokie uprawnienia związane z dostępem do informacji będących przedmiotem jego działalności wydaje się trafne. Zgodnie z art. 20 OPCAT władze państwowe zobowiązane są zapewnić krajowym mechanizmom prewencji:

- 1) dostęp do wszystkich informacji dotyczących liczby osób pozbawionych wolności w miejscach zatrzymań, jak również liczby miejsc i ich położenia;
- 2) dostęp do wszystkich informacji dotyczących traktowania tych osób oraz warunków ich zatrzymania;
- 3) dostęp do wszystkich miejsc uwięzienia, ich instalacji i urządzeń;
- 4) możliwość odbywania prywatnych rozmów bez świadków z osobami pozbawionymi wolności, bądź osobiście, bądź poprzez tłumacza, jeśli uznane to zostanie za niezbędne, a także z każdą inną osobą, co do której KMP uzna, że może ona dostarczyć stosownych informacji;
- 5) swobodę wyboru miejsc, które zechce odwiedzić, oraz osób, z którymi zechce odbyć rozmowy;
- 6) prawo kontaktowania się z podkomitetem do spraw prewencji, przesyłania mu informacji oraz spotykania się z nim.

Po pięciu latach funkcjonowania KMP można ocenić współpracę z dyrektorami jednostek penitencjarnych i ich personelem w toku wizytacji jako bardzo dobrą, a w niektórych przypadkach wręcz wzorową. Obecnie nie spotykamy się na ogół z większymi utrudnieniami w tym zakresie, co wystąpiło na początku naszej działalności, kiedy wiedza administracji jednostek penitencjarnych o istnieniu KMP była znikoma. Poza pojedynczymi przypadkami podczas wizytacji otrzymujemy dostęp do wszystkich żądanych przez nas informacji.

Wizytacja, w zależności od pojemności jednostki, trwa od 1 do 3 dni i składa się z następujących etapów:

- 1) Rozmowa wstępna z dyrekcją jednostki.
- 2) Ogląd wszystkich miejsc w jednostce, do których mają dostęp osadzeni.

Są to w szczególności: wybrane losowo cele mieszkalne (na wszystkich oddziałach), cele zabezpieczające, izolacyjne, ambulatorium wraz z izbami chorych, świetlice, kaplica, łaźnie, sale widzeń, kantyna, pola spacerowe, jadalnia, kuchnia, warsztaty,

pomieszczenia szkolne lub szpitalne. Podczas oglądu sporządzana jest dokumentacja fotograficzna, dokonywane są również pomiary cel za pomocą dalmierza.

- 1) Przeprowadzenie rozmów z personelem jednostki.
- 2) Przeprowadzenie rozmów z osadzonymi. Ten element wizytacji jest bodaj najbardziej specyficzny dla KMP, stanowi również najcenniejsze źródło informacji. Przedstawiciele KMP mają uprawnienie do prowadzenia rozmów ze skazanymi na osobności, bez obecności osób trzecich. Osadzeni wybierani są do rozmów drogą losową, często następuje to podczas oglądu cel mieszkalnych. Szczególny nacisk kładziony jest na rozmowy z osobami w podeszłym wieku, niepełnosprawnymi, cudzoziemcami oraz takimi, wobec których stosowano środki przymusu bezpośredniego.

Oprócz rozmów na osobności podczas oglądu jednostki przeprowadza się rozmowy grupowe ze skazanymi przebywającymi w celi mieszkalnej. Tego rodzaju rozmowy również mają charakter poufny i odbywają się bez obecności funkcjonariuszy.

Osadzeni mają możliwość wniesienia na ręce wizytujących oficjalnej, pisemnej skargi, jeśli zgłaszają popełnienie przez funkcjonariuszy czynu niezgodnego z prawem. Jeśli natomiast nie wyrażą zgody na podejmowanie oficjalnych czynności, uzyskane od nich informacje traktowane są przez wizytujących jako sygnały, które są przekazywane dyrektorowi jednostki w sposób uniemożliwiający zweryfikowanie rozmowy.

- 1) Analiza dokumentacji.

Obejmuje ona wszystkie dokumenty wytworzone w jednostce penitencjarnej, które mogą dotyczyć traktowania osadzonych. Są to między innymi akta osobo-poznawcze, rejestr wydarzeń nadzwyczajnych, rejestr skarg, notatki ze stosowania środków przymusu bezpośredniego, porządek wewnętrzny.

- 2) Rozmowa podsumowująca wizytację.

Bierze w niej udział dyrektor jednostki i wyznaczeni przez niego kierownicy działów. W czasie tej rozmowy przedstawiciele KMP przekazują wstępne spostrzeżenia z wizytacji i wysłuchują wyjaśnień personelu jednostki.

IV. Raport powizytacyjny

Po zakończeniu wizytacji przygotowany jest raport. Obejmuje on następujące obszary: warunki bytowe, traktowanie przez personel, środki dyscyplinujące, środki przymusu bezpośredniego, oddziaływania terapeutyczne, opieka zdrowotna, zajęcia kulturalno-oświatowe, wolność religijna, zatrudnienie i nauka.

Najistotniejszą częścią raportu jest sformułowanie zaleceń adresowanych do dyrektora jednostki, jak również do innych organów, jeśli zachodzi taka potrzeba (np. w przypadku konieczności wyasygnowania środków finansowych na realizację zaleceń).

Oto przykładowe zalecenia sformułowane w raporcie z wizytacji Zakładu Karnego nr 1 we Wrocławiu (24–26 kwietnia 2013 r., raport w całości dostępny jest na stronie www.rpo.gov.pl w zakładce Krajowy Mechanizm Prewencji):

- 1) zwiększenie zatrudnienia w działach penitencjarnym i ochrony;
- 2) rezygnacja z zasiedlania cel 18 osobowych, względnie wprowadzenie limitu osób zakwaterowanych w takich celach, a doraźnie zapewnienie odpowiednich warunków sanitarnych w celach;
- 3) sukcesywne prowadzenie remontów cel mieszkalnych, zwłaszcza kąpoków sanitarnych;
- 4) wyposażenie cel mieszkalnych w brakujące szafki, poduszki i żarówki;
- 5) systematyczne dokonywanie wizytacji cel mieszkalnych pod kątem oceny ich wyposażenia;
- 6) usunięcie wystających ze ścian kabli elektrycznych i zabezpieczenie wyłączników światła w celach mieszkalnych i przejściowych;
- 7) wyposażenie łóżek piętrowych w drabinki i barierki;
- 8) zabudowa kąpoków sanitarnych oraz doprowadzenie do nich ciepłej wody;
- 9) zwiększenie częstotliwości korzystania z kąpeli przez osadzonych;
- 10) bezwzględne przestrzeganie zasady, by osadzonych niepełnosprawnie ruchowo umieszczać w przeznaczonych dla nich celach;
- 11) przestrzeganie norm żywnościowych wynikających z rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie określenia wartości dziennej normy żywienia oraz rodzaju diet wydawanych osobom osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych;
- 12) przestrzeganie 14-dniowego terminu na załatwienie skargi, wniosku lub prośby oraz udzielanie odpowiedzi na każdą skargę, wniosek i prośbę w formie pisemnej;
- 13) umożliwienie osadzonym korzystania z własnej odzieży podczas konwojowania;
- 14) uzupełnienie brakujących egzemplarzy porządku wewnętrznego w celach mieszkalnych;
- 15) dokonanie rozdziału stanowisk do realizacji widzeń;
- 16) umożliwienie tymczasowo aresztowanym oraz skazanym niebezpiecznym widzenia w dni wolne od pracy;
- 17) przywrócenie właściwych funkcji izbom chorych;

- 18) przeprowadzanie badań lekarskich skazanych pod nieobecność niewykonywającego zawodu medycznego funkcjonariusza Służby Więziennej, z wyjątkiem sytuacji, gdy lekarz sobie tego życzy;
- 19) przeprowadzenie pilnego remontu szpitala;
- 20) dostosowanie szpitala do potrzeb osób niepełnosprawnych ruchowo;
- 21) zwiększenie oferty zajęć sportowych dla osadzonych, w tym dostępność boiska;
- 22) zintensyfikowanie zajęć kulturalno-oświatowych w oddziałach oraz jak najszybsze przywrócenie świetlicom ich właściwych funkcji.

Raport z wizytacji w zakładzie karnym lub areszcie śledczym wysyłany jest do dyrektora wizytowanej jednostki, właściwego miejscowo dyrektora okręgowego Służby Więziennej, Dyrektora Generalnego Służby Więziennej, właściwego miejscowo sędziego penitencjarnego, Naczelnego Kapelana Więziennictwa, Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka oraz Porozumienia na rzecz wprowadzenia OPCAT.

Dyrektor wizytowanej jednostki zobowiązany jest do udzielenia pisemnej odpowiedzi na wszystkie sformułowane w raporcie zalecenia. Jeżeli się z nimi nie zgadza, przedstawiciele KMP zwracają się do organów nadrzędnych z prośbą o odniesienie się do zaleceń i zajęcie stanowiska.

W praktyce większość formułowanych w raportach zaleceń jest realizowana. Część nie może zostać wykonana z uwagi na brak środków finansowych. Tak było między innymi w przypadku wspomnianego wyżej remontu szpitala przy Zakładzie Karnym Nr 1 we Wrocławiu. Niestety, niektóre zalecenia nie są realizowane nie z uwagi na trudności finansowe, lecz z powodu braku woli ich wdrożenia. Dyrektorzy jednostek penitencjarnych odmiennie interpretują obowiązujące przepisy i nie znajdują w nich podstaw do wdrożenia zaleceń powizytacyjnych. W takich sytuacjach KMP może jedynie kierować wystąpienie do organów nadrzędnych. Przedstawiciele KMP nie mają natomiast możliwości nakładania kar czy pociągania do odpowiedzialności dyscyplinarnej za niezrealizowanie zaleceń.

Wymaga podkreślenia, że zarówno raporty, jak i odpowiedzi na nie, po usunięciu z nich tzw. danych wrażliwych, są podawane do publicznej wiadomości poprzez ich publikację na stronie internetowej www.brpo.gov.pl w zakładce Krajowy Mechanizm Prewencji.

V. Najistotniejsze przypadki naruszenia praw osadzonych stwierdzone podczas wizytacji w 2013 r.

Wśród najważniejszych – zarówno pod względem statystycznym, jak i merytorycznym – przypadków naruszenia praw osadzonych, stwierdzonych podczas wizytacji KMP przeprowadzonych w jednostkach penitencjarnych w 2013 r. wymienić można:

- 1) naruszenie nietykalności cielesnej osadzonych przez funkcjonariuszy Służby Więziennej w 3 jednostkach⁹;
- 2) stygmatyzowanie skazanych poprzez przymusowe przebieranie ich w odzież skarbową (pomarańczową lub żółtą) podczas konwojowania na konsultacje medyczne do placówek cywilnej służby zdrowia¹⁰;
- 3) brak informowania osadzonych o prawie do odwołania się od decyzji o wymierzeniu kary dyscyplinarnej;
- 4) stosowanie monitoringu w salach widzeń bezdзорowych;
- 5) naruszenie godności skazanych podczas stosowania środków przymusu bezpośredniego (załatwianie potrzeb fizjologicznych przez skazanego w jednoczęściowym pasie obozwardniającym; długotrwała reakcja funkcjonariuszy na zgłaszane przez więźniów prośby dotyczące możliwości skorzystania z toalety – 3 godziny, niezapewnienie osadzonemu napoju);
- 6) obecność funkcjonariusza Służby Więziennej podczas badań lekarskich¹¹;
- 7) niezabudowane kąpiki sanitarne i brak zabezpieczeń oraz drabinek przy łózkach piętrowych (problem występujący masowo, od lat);
- 8) niedostosowanie jednostek penitencjarnych do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową.

VI. Działania o charakterze systemowym

Zalecenia sformułowane w raporcie powizytacyjnym dotyczą konkretnej jednostki. Oprócz tego KMP podejmuje działania o charakterze systemowym, wykorzystując do

⁹ We wszystkich tych przypadkach osadzeni nie chcieli podejmować działań mających na celu zawiadomienie organów ścigania, dlatego też nie złożono zawiadomień o popełnieniu przestępstwa.

¹⁰ KMP podkreśla, że w świetle art. 111 § 2 i art. 216a § 1 k.k.w. przebieranie osadzonych w odzież skarbową dopuszczalne jest tylko na zasadzie wyjątku od reguły.

¹¹ We wniosku skierowanym do Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 października 2010 roku Rzecznik Praw Obywatelskich wniósł o stwierdzenie niezgodności art. 115 § 7 k.k.w. z art. 47 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. W wyroku z dnia 26 lutego 2014 roku (K 22/10) Trybunał podzielił wątpliwości Rzecznika orzekając, że art. 115 § 7 zdanie pierwsze k.k.w. przez to, że nakazuje obecność funkcjonariusza niewykonnującego zawodu medycznego podczas udzielania świadczenia zdrowotnego: a. również osobom pozbawionym wolności, co do których nie jest to konieczne, b. nie określa przesłanek uzasadniających odstąpienie od tego nakazu, jest niezgodny z art. 47 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Wskazany przepis traci moc obowiązującą 12 miesięcy po opublikowaniu go w Dzienniku Ustaw.

tego między innymi ustawowe uprawnienia Rzecznika Praw Obywatelskich, takie jak prawo do złożenia do Trybunału Konstytucyjnego wniosku o zbadania zgodności określonych aktów prawnych z Konstytucją oraz prawo do występowania do uprawnionych organów z wnioskami mającymi na celu zmianę obowiązujących przepisów. Wymaga podkreślenia, że Rzecznik Praw Obywatelskich sam nie ma inicjatywy ustawodawczej, w związku z czym nie może składać swoich własnych wniosków o zmianę ustaw. Gdy chodzi o akty prawne podustawowe (na przykład rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości), Rzecznik może składać do uprawnionych organów wnioski o wydanie danego aktu, względnie o zmianę obowiązującej regulacji, lecz organy te nie mają obowiązku uwzględniania wniosków Rzecznika.

Wśród wystąpień o charakterze generalnym, podjętych w latach 2013–2014, wymienić należy:

1. Złożenie do Trybunału Konstytucyjnego wniosku o stwierdzenie niezgodności art. 217c k.k.w. z art. 42 ust. 2 Konstytucji w zakresie, w jakim wyłącza możliwość telefonicznego porozumiewania się tymczasowo aresztowanego z obrońcą.

Zgodnie z art. 217c k.k.w. tymczasowo aresztowany nie może korzystać z aparatu telefonicznego oraz innych środków łączności przewodowej i bezprzewodowej. Z drugiej jednak strony istnieje przepis art. 215 k.k.w., w myśl którego tymczasowo aresztowany ma prawo do porozumiewania się z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem albo radcą prawnym podczas nieobecności innych osób oraz korespondencyjnie.

Podczas wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji stwierdzono, że we wszystkich wizytowanych jednostkach praktyką jest uniemożliwianie tymczasowo aresztowanemu porozumiewania się z obrońcą za pomocą telefonu. Problem ten jest sygnalizowany przez Rzecznika Praw Obywatelskich już od 2008 r. W wystąpieniach kierowanych do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej Rzecznik podkreślał, że prawo do kontaktowania się z obrońcą, także w drodze telefonicznej, wynika nie tylko ze wspomnianego art. 215 k.k.w., lecz również z art. 42 ust. 2 Konstytucji, zgodnie z którym każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Rzecznik wnioskował o nakazanie zmiany praktyki stosowanej w zakładach karnych i aresztach śledczych w tym zakresie, jednak Dyrektor Generalny nie podzielił stanowiska Rzecznika. Rzecznik występował również do ministra sprawiedliwości z wnioskiem o przygotowanie nowelizacji kodeksu karnego wykonawczego, precyzującej, że zakaz korzystania przez tymczasowo aresztowanych z łączności telefonicznej nie dotyczy kontaktów z obrońcą.

Wobec braku oczekiwanej reakcji ze strony zarówno Dyrektora Generalnego Służby Więziennej, jak i ministra sprawiedliwości Rzecznik Praw Obywatelskich wystąpił

w listopadzie 2013 r. z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego. W wyroku z dnia 25 listopada 2014 r. Trybunał orzekł, że art. 217c k.k.w. w zakresie, w jakim bezwzględnie zakazuje korzystania z aparatu telefonicznego przez tymczasowo aresztowanego w celu porozumiewania się z obrońcą, jest niezgodny z art. 42 ust. 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji¹². Przepis ten traci moc z upływem 6 miesięcy od dnia opublikowania wyroku Trybunału w Dzienniku Ustaw, tj. w dniu 3 czerwca 2014 r.

2. Kolejne postulaty do ministra sprawiedliwości dotyczące poprawy zaopatrzenia więźniów w środki higieniczne

Skazani od lat skarżyli się podczas wizytacji na niedostateczne zaopatrzenie ich w środki higieniczne. Przyjmując do wiadomości te skargi, przedstawiciele KMP zmuszani byli niejednokrotnie stwierdzać, że ilość wydawanych skazanym środków, choć w praktyce niewystarczająca, była zgodna z obowiązującymi przepisami. Rzecznik Praw Obywatelskich wnioskował więc o zmianę tych przepisów. Zmiana realizująca postulaty Rzecznika dokonana została poprzez wydanie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 stycznia 2014 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych¹³, które weszło w życie 14 sierpnia 2014 r. Nowa regulacja zwiększa między innymi przydziały niektórych artykułów higieniczno-sanitarnych wydawanych osobom pozbawionym wolności. Dla przykładu, do dwóch na miesiąc została zwiększona liczba wydawanych osobom pozbawionym wolności jednorazowych maszynek do golenia czy rolek papieru toaletowego. Wprowadzono nową normę należności w postaci szamponu do włosów (100 ml), płynu do mycia naczyń (200 ml), a także slip dla osadzonych mężczyzn (2 szt.).

3. Zwiększenie częstotliwości kąpieli dla skazanych mężczyzn

Zgodnie z obecnie obowiązującą regulacją prawną skazani i tymczasowo aresztowani mają zapewnione prawo do ciepłej kąpieli raz w tygodniu. Osadzeni zatrudnieni przy pracach brudzących korzystają z odpowiednio częstszych kąpieli. Kąpiel chorych odbywa się według wskazań lekarza. Kobiety skazane i tymczasowo aresztowane mogą korzystać z ciepłej kąpieli dwa razy w tygodniu¹⁴.

W ocenie Krajowego Mechanizmu Prewencji jedna kąpiel w tygodniu, zwłaszcza w kontekście wieloosobowych cel mieszkalnych, jest niewystarczająca. Rzecznik Praw Obywatelskich wystąpił więc do ministra sprawiedliwości z wnioskiem o dokonanie

¹² K 54/13.

¹³ Dz. U. z 2014 r., poz. 200.

¹⁴ § 30 ust. 3 i 4 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 roku w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. Nr 152, poz. 1493) oraz § 32 ust. 4 i 5 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 roku w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz. U. Nr 152, poz. 1494).

zmian w odpowiednich przepisach. W odpowiedzi z dnia 26 września 2013 r. minister zapewnił, iż zagadnienie to pozostaje w zakresie zainteresowania ministerstwa. Nie podjęto jednak żadnych konkretnych kroków. Następnie w piśmie z dnia 27 lutego 2014 r. minister zwrócił uwagę, iż dopóki wielkość finansowania Służby Więziennej z budżetu państwa nie będzie adekwatna do istniejących potrzeb, nie będzie możliwości zrealizowania postulatu minimum dwóch kąpielii dla mężczyzn w tygodniu.

Mając na uwadze wskazane odpowiedzi, Rzecznik Praw Obywatelskich podjął decyzję o przygotowaniu w tej mierze wniosku do Trybunału Konstytucyjnego. Wniosek został złożony 4 lipca 2014 r.¹⁵ Dotyczy stwierdzenia niezgodności § 32 ust. 4 zdanie pierwsze rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz. U. Nr 152, poz. 1494) oraz § 30 ust. 3 zdanie pierwsze rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. Nr 152, poz. 1494) z art. 40 w zw. z art. 41 ust. 1 i 92 ust. 1 Konstytucji. W dniu oddawania niniejszego wystąpienia do druku nie został on jeszcze rozpoznany.

4. Widzenia z bliskimi w dni świąteczne

W wielu wizytowanych jednostkach penitencjarnych przedstawiciele KMP spotkali się z praktyką udzielania osadzonym widzeń tylko w dni pracy, z pominięciem sobót, niedziel i dni świątecznych. Utrudniało to osadzonym utrzymywanie więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi. Rzecznik Praw Obywatelskich wystąpił w związku z tym do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z wnioskiem o zmianę tej praktyki. W odpowiedzi z dnia 25 kwietnia 2013 r. Dyrektor Generalny poinformował o wystosowaniu do dyrektorów jednostek penitencjarnych polecenie wyznaczenia w porządkach wewnętrznych dni widzeń, które będą realizowane w ważne dni świąteczne, niezależnie od obrotu oraz pozostałe dni ustawowo wolne od pracy.

Podsumowując, Krajowy Mechanizm Prewencji jest obok sądownictwa penitencjarnego i innych organów państwowych jednym z istotnych elementów kontroli sposobu traktowania osób pozbawionych wolności przez personel zakładów karnych i aresztów śledczych. Przeprowadzane wizytacje obejmują szerokie spectrum zagadnień i bazują na różnorodnych źródłach informacji, wśród których podkreślenia wymagają rozmowy indywidualne z osadzonymi. I choć KMP nie może stosować formalnych sankcji za brak realizacji rekomendacji powizytacyjnych, to są one na ogół wykonywane, a współpraca KMP z administracją jednostek penitencjarnych kształtuje się z roku na rok coraz bardziej harmonijnie.

¹⁵ U 6/14.

Visitations of the National Prevention Mechanism in the protection of the rights of people who are deprived of freedom

Summary: The Republic of Poland is one of the States-Parties that ratified the Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, adopted by the General Assembly of the United Nations in New York on 18 December 2002. The objective of the Protocol is to establish a system of regular visits carried out by independent international and national bodies to all places where persons are deprived of their liberty (National Preventive Mechanisms - NPM). The aim of these measures is to prevent torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.

The Human Rights Defender, as an independent body reporting only to the Sejm, is the one who has performed the tasks of the NPM in Poland (since 2008), visiting various detention centers, including prisons, rooms for detained persons, sobering-up stations etc. The NPM representatives have the power to regularly examine the treatment of the persons deprived of their liberty in places of detention. They are entitled to make recommendations to the relevant authorities with the aim of improving the treatment and the conditions of the persons deprived of their liberty and to prevent torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. Besides, the NPM submits proposals and observations concerning existing or draft legislation.

